

การใช้พื้นที่สาธารณะเป็นถนนคนเดินแบบตลาดนัด ในเมืองของไทย

The Use of Public Space for Walking Street Market in Thai Urban Cities

ระวีวรรณ โอฬารรัตน์ / วีระ สักกุล²

Rawiwan Oranratmanee / Veera Sachakul

บทคัดย่อ

บทความนี้อภิปรายการใช้พื้นที่สาธารณะเป็นถนนคนเดินแบบตลาดนัด เพื่อคลี่คลายความเข้าใจในปรากฏการณ์ และพลวัตของการใช้ถนนเป็นพื้นที่สาธารณะ โดยเก็บข้อมูลบนถนนคนเดิน 15 สาย ใน 14 จังหวัดของไทย ผลการศึกษาพบว่า ถนนคนเดินไทยมีลักษณะเฉพาะตัวทั้งเชิงขนาด องค์ประกอบกายภาพ สังคม วัฒนธรรม การจัดวางและใช้พื้นที่ และการบริหารจัดการ โดยมีลักษณะร่วมกันจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และทำตามกันมา ถนนคนเดินไทยเน้นส่งเสริมการท่องเที่ยว เศรษฐกิจชุมชน สังคม วัฒนธรรมเป็นหลัก และเกี่ยวข้องไม่มากนักกับการสร้างเสริมสุขภาพและสิทธิเสรีภาพการเดินเท้า การอภิปรายผลวิจัยพบว่า ถนนคนเดินไทยสะท้อนการใช้ถนนเป็นพื้นที่สาธารณะ ผนวกตลาดนัดซึ่งเป็นหนึ่งในพื้นที่สาธารณะในวิถีไทย องค์ความรู้จากวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงพลวัตของใช้พื้นที่สาธารณะเมืองของไทยในวิถีสังคมตะวันออกที่เป็นประโยชน์เชิงวิชาการและปฏิบัติแก่การพัฒนาพื้นที่สาธารณะเมือง งานวิจัยนี้เสนอแนะให้ทุกภาคส่วนช่วยกันระดมความรู้และประสบการณ์เพื่อพัฒนาถนนคนเดินในระยะยาว

คำสำคัญ: ถนนคนเดิน พื้นที่สาธารณะ การเดินเท้า ตลาด เมือง

Abstract

This paper discusses the use of public space for walking street markets in order to understand the dynamics of this usage. Based on fieldwork in 15 walking streets in 14 provinces of Thailand, the findings reveal that walking street markets can be found in a variety of sizes, spatial and social elements, and spatial management. At the same time, there are many characteristics shared by walking streets with socio-cultural

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

² รองศาสตราจารย์ ที่สถาบันอาศรมศิลป์

activities resulting from similar lessons and experiences. Thai walking streets are intended to promote tourism, the local economy, and social life in the cities, but they sometimes neglect to take into account the conditions, rights and freedoms of pedestrians. The concept of Thai walking street reflects the combined concepts of public space and markets on public streets, thereby changing the role of the street into a city's new social space. This knowledge demonstrates public space use in Thailand which can be beneficial in both academic and practical terms for the development of this space. This research calls for continuing studies of walking streets and public space that help us understand the long-term use of public space in our own context.

Keywords: walking street, public space, pedestrianization, market, city

บทนำ

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับพื้นที่สาธารณะเป็นประเด็นสำคัญของการพัฒนาเมืองที่ได้รับความสนใจจากนักวิชาการตะวันตกมานานหลายศตวรรษ แต่การศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะเมืองในโลกตะวันออกกลับมีไม่มากนัก ทำให้การพัฒนาเมืองขาดความสอดคล้องกับบริบทสภาพความเป็นจริง งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาประเด็นพื้นที่สาธารณะแบบถนนคนเดินในวิถีตะวันออก เพราะเล็งเห็นว่าถนนเป็นพื้นที่สาธารณะที่สำคัญยิ่ง เป็นพื้นที่ที่มีอยู่กว้างขวางที่สุด พบได้ทั่วไป เข้าถึงได้โดยคนทุกคน ทำหน้าที่สนองต่อความต้องการของคนเมืองมาช้านาน ถนนมีพลวัตที่แปรเปลี่ยนไปตามสังคมวัฒนธรรมทั้งในเชิงสถานที่และเวลา

ในทศวรรษที่ผ่านมาเมืองในประเทศไทยได้มีการพัฒนาพื้นที่สาธารณะแบบถนนคนเดินในรูปแบบเฉพาะตัวที่คล้ายกับถนนตลาด (Market Street) ถือได้ว่าเป็นปรากฏการณ์เมืองที่สะท้อนลักษณะเฉพาะของสังคมตะวันออกในแง่ของการใช้ตลาดเป็นพื้นที่สาธารณะ แต่ก็ยังมีงานวิจัยไม่มากนักที่ศึกษาเพื่อนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจในพลวัตของการใช้ถนนเป็นพื้นที่สาธารณะ จึงนับเป็นองค์ความรู้สำคัญที่ขาดหายไป

การสอบทวนประเด็นเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะตะวันตกและตะวันออก

พื้นที่สาธารณะเป็นประเด็นสำคัญของการพัฒนาเมือง พื้นที่สาธารณะมีความหมายเชิงกายภาพว่า เป็นพื้นที่ที่คนใช้ร่วมกัน เป็นสมบัติร่วมของคนในสังคมนั้น และมีความหมายเชิงนามธรรมว่า เป็นพื้นที่ที่คนแสดงออกทางความคิดได้อย่างเสรีภายใต้ขอบเขตที่สังคมกำหนด ดังนั้น พื้นที่สาธารณะจึงเป็นเครื่องแสดงสิทธิ เสรีภาพ โอกาส ตลอดจนตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิตของคนในเมืองที่สำคัญยิ่ง (Habermas, 1989)

นักวิชาการตะวันตกอีกหลายท่าน อาทิ Crawford (1999), Gehl (2001) และ Whyte (1976) ได้ชี้ให้เห็นว่า พื้นที่สาธารณะนอกจากจะเป็นพื้นที่ส่วนรวมที่เข้าถึงได้โดยทุกคน ยังทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมให้คนและกิจกรรมในพื้นที่ส่วนตัวได้พบปะกันเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เป็นสะพานที่รวบรวมพื้นที่ส่วนตัวจนเกิดเป็นย่านชุมชนและเมือง พื้นที่สาธารณะจึงมีลักษณะเป็นทั้งพื้นที่ที่เคลื่อนไหวแลกเปลี่ยน และรวบรวมความเป็นเมือง

ปัญหาเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะเมืองในตะวันตกถูกกล่าวไว้โดย Fraser (1990) โดยชี้ให้เห็นถึงการลดลง หายไป เปลี่ยนไปสู่เอกชนที่จำกัดการเข้าถึง ตลอดจนการกลายเป็นสินค้า แต่ก็ยังมีมุมมองแย้งของ Crawford (1995) ที่เห็นว่าพื้นที่สาธารณะไม่ได้หายไป อาจเพียงแค่กลายรูปไปหรือขาดการยอมรับว่าเป็นพื้นที่สาธารณะ ดังนั้น การรื้อฟื้นหรือสร้างพื้นที่สาธารณะขึ้นใหม่ควรถูกกำหนดโดยคนที่ใช้งานพื้นที่นั้น โดยไม่จำกัดสถานที่ รูปแบบ และการใช้งาน เพื่อให้พื้นที่สาธารณะที่มีอยู่แต่ไม่ถูกใช้มีคุณค่าความหมายเกิดขึ้น นอกจากนี้ Turner (2002) นักวิชาการในมุมมองเชิงเศรษฐกิจ ยังได้กล่าวเสริมในเรื่องของสมดุลของการใช้พื้นที่สาธารณะว่า การที่พื้นที่สาธารณะดึงดูดคนมาใช้ได้มาก จึงมีทั้งโอกาสและความเสี่ยงที่กลายเป็นสถานที่รองรับการบริโภค ดังนั้น การรักษาสสมดุลระหว่างเชิงกายภาพที่พื้นที่ได้รับได้ แรงขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจ กับความต้องการของชุมชนเชิงสังคมและวัฒนธรรมจึงเป็นกลไกสำคัญที่สุดในการจัดการพื้นที่สาธารณะ

ส่วนในมุมมองของเอเชีย นักวิชาการหลายท่าน อาทิ McGee (1967), Eawsriwong (2003), Wallipodom (2011), Atipho (2005), Tansukanun (2006) และ Paksookcharown (2008) ได้อภิปรายว่า พื้นที่สาธารณะตะวันออกมีความแตกต่างจากของตะวันตก เพราะเหตุผลหลายประการ **หนึ่ง** เมืองตะวันออกตั้งอยู่บนฐานของสังคมเพาะปลูก เมืองเกิดจากการทำป่าให้เป็นนา ทำนาเป็นบ้าน ทำบ้านเป็นเมือง ดังนั้น เมืองจึงมีโครงสร้างสังคมเกษตรกรรมอยู่ในรากเหง้า ความแตกต่างนี้ส่งผลต่อองค์ประกอบ ชีวิต ผู้คน และวัฒนธรรมการใช้พื้นที่สาธารณะในเมืองตั้งแต่อดีตมาถึงปัจจุบัน **สอง** เมืองตะวันออกถูกวางโครงสร้างตามความสัมพันธ์ทางเครือญาติ พื้นที่สาธารณะจึงเป็นรอยต่อระหว่างกลุ่มบ้านตามเครือญาติ โดยมีลานหรือทางเชื่อมเป็นพื้นที่ร่วมกัน **สาม** เมืองตะวันออกที่มีเนื้อเมืองเดิมซับซ้อน มีประวัติศาสตร์และเรื่องราวมาก **สี่** เมืองในโลกตะวันออกมิได้ถูกสร้างอย่างจงใจและเป็นแบบแผนเหมือนอย่างเมืองในตะวันตก แต่เกิดจากการขยายขยายตัวจากสังคมชนบทมาสู่เมืองตามความต้องการที่เพิ่มขึ้น และ **ห้า** เมืองในตะวันออกล้วนได้รับอิทธิพลตะวันตกไม่มากนักน้อย แต่เป็นการเลือกรับปรับเปลี่ยน ทำให้เกิดรูปแบบเมืองในปัจจุบันที่มีความเฉพาะตัว

นักวิชาการและนักออกแบบชุมชนเมืองตะวันตก อาทิ Jacobs (1961), Appleyard (1987), Gehl (2001), Moudon (1987) และ Whyte (1976) ได้ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของพื้นที่สาธารณะที่เอื้อต่อการเดินเท้ากับบริบทเมือง พวกเขา กล่าวว่า เมืองที่ส่งเสริมการเดินเท้ามักมีเนื้อเมืองละเอียด (fine urban grains) มีถนนสายเล็กสายน้อย (small roadways) มีแนวแถวของอาคารร้านค้าที่เล็กและต่อเนื่องกัน (small and continuous building blocks) ปัจจุบันเหล่านี้สัมพันธ์กับเรื่องความปลอดภัยและความรื่นรมย์ของทัศนียภาพการเดิน ในขณะเดียวกันตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่คนเดินยังสัมพันธ์กับความเป็นย่านที่เอื้อต่อการเดิน (supportive walking neighborhoods) โดยเฉพาะย่านตลาด ย่านการค้า ย่านริมน้ำ สวนสาธารณะและพื้นที่เปิดโล่ง ย่านประวัติศาสตร์ ย่านอนุรักษ์ ตลอดจนย่านวัฒนธรรม นักวิชาการที่กล่าวมาแล้วยังชี้ประเด็นความสำคัญของการเดินเท้านับแต่อดีตจนปัจจุบันเพราะการเดินมีแต่ไหนแต่ไร แต่เมื่อการปฏิวัติอุตสาหกรรม

ทำให้มีรถใช้แพร่หลาย ส่งผลให้ปริมาณและคุณภาพ การเดินเท้าก็เสื่อมลง เกิดเป็นวาทกรรมสองขั้วระหว่างรถกับคน จนนำมาซึ่งแนวคิดการฟื้นฟูการเดินเท้าขึ้นในโลกตะวันตกและขยายมาสู่โลกตะวันออก แนวคิดการเดินเท้ามีทั้งแบบมุมมองเชิงระบบ เช่น ขนส่งมวลชน การจำกัดจราจร การวางเขตคนเดินแยกจากรถ การลดพื้นที่ถนนเพื่อสร้างทางเท้าและพื้นที่จักรยาน และมุมมองเชิงกิจกรรม ซึ่งเป็นการสร้างและใช้กิจกรรมการเดินเท้าในพื้นที่สาธารณะ รวมถึงการทำถนนคนเดินและการจัดกิจกรรมบนถนนแบบต่างๆ ดังนั้น แนวคิดตะวันตกและตะวันออกเกี่ยวกับการเดินเท้าจึงนับว่ามีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะมุมมองเชิงระบบและกิจกรรม แนวคิดตะวันตกเน้นการพัฒนาเชิงระบบ และใช้แผนกลยุทธ์การพัฒนาเมืองเป็นกลไก ข้อดีของการพัฒนาเชิงระบบ คือ ความยั่งยืนในระยะยาว แต่มีเงื่อนไขที่ใช้งบประมาณสูง ใช้กลไกบริการเมืองที่มีประสิทธิภาพ ตลอดจนพึ่งพาองค์ความรู้หลายด้าน ซึ่งเงื่อนไขเหล่านี้เป็นอุปสรรคของเมืองตะวันออกส่วนมาก ทำให้การพัฒนาไปได้ในลักษณะเชิงกิจกรรมเป็นหลัก

นักวิชาการทั้งตะวันตกและตะวันออกกล่าวพ้องกันเกี่ยวกับรูปแบบถนนคนเดินแบบตลาดนัดว่ามีมานานแล้วทั่วโลก โดยเฉพาะในชุมชนเมืองที่มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจร่วมกับชนบท โดยเฉพาะภาคเกษตรกรรม (Chaiboon, 2006; Chia, 2003; Gehl, 2001; Wallipodom, 2011) พวกเขากล่าวว่า ตลาดนัดเป็นพื้นที่สาธารณะที่เปิดโอกาสให้คนในและนอกเมืองได้แลกเปลี่ยนสินค้าและมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน การติดตลาดบนถนนเปลี่ยนแบบแผนการใช้ถนนเป็นพื้นที่กิจกรรมที่เอื้อให้คนได้ปลดปล่อยอิสระทั้งแก่ตนเองและแก่พื้นที่สาธารณะจากความจำเจเดิมของถนนในเมืองใหญ่ที่พลุกพล่านด้วยรถ เต็มไปด้วยฝุ่นควัน ให้มีความเคลื่อนไหว ช้างลงและมีอากาศบริสุทธิ์ขึ้น หรือในทางกลับกัน กิจกรรมบนถนนอาจเปลี่ยนให้ถนนในเมืองเล็กๆ ได้มีชีวิตชีวาและไม่เงียบเหงาจนเกินไป คุณค่าของกิจกรรมชั่วคราวทั้งหลาย ไม่ว่าตลาดนัด หาบเร่ และแผงลอย คือ การสร้างความแตกต่างและความหมายใหม่แก่พื้นที่ ตามเงื่อนไขเฉพาะของเวลา หน้าที่ฤดูกาล สภาพอากาศ วิธีชีวิต และจินตนาการของคนท้องถิ่น โดยไม่แบ่งชนชั้น วรรณะ ไม่จำกัดโอกาสของการเข้าไปใช้พื้นที่ จึงเหมาะสมกับเมืองที่หลากหลายทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ

กล่าวโดยสรุป วรรณกรรมตะวันตกได้ชี้ให้เห็นถึงวิวัฒนาการของแนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะและการเดินเท้าที่ถูกศึกษาร่วมกันมานานพอที่จะเกิดแนวคิดทฤษฎีที่ชัดเจน ถนนคนเดินเป็นรูปแบบหนึ่งของการพัฒนาทั้งพื้นที่สาธารณะและการเดินเท้าเพื่อเป้าหมายการพัฒนาคุณภาพชีวิตเมือง

ในทางกลับกัน วรรณกรรมในโลกตะวันออกโดยเฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ชี้ให้เห็นความเฉพาะตัวของการเกิดเติบโตของเมืองทั้งในเชิงโครงสร้างเมืองและการพัฒนาจากรากฐานสังคมเกษตรกรรม ทำให้เมืองมีโครงสร้างซับซ้อน นักวิชาการที่ศึกษาโลกตะวันออกยังชี้ให้เห็นว่า ถนนเป็นพื้นที่สาธารณะที่สำคัญ การใช้ชีวิตบนถนนในวัฒนธรรมตะวันออกเข้มข้นทั้งเชิงพื้นที่และเวลา และยังได้ชี้ชัดว่าในบรรดาพื้นที่สาธารณะทั้งหลายของไทย ตลาดนับว่ามีบทบาทสำคัญที่สุดต่อวิถีชีวิตเมือง จึงควรอย่างยิ่งที่จะศึกษาถนนคนเดินตะวันออกด้วยแนวคิดผสมผสานที่กล่าวมาแล้ว

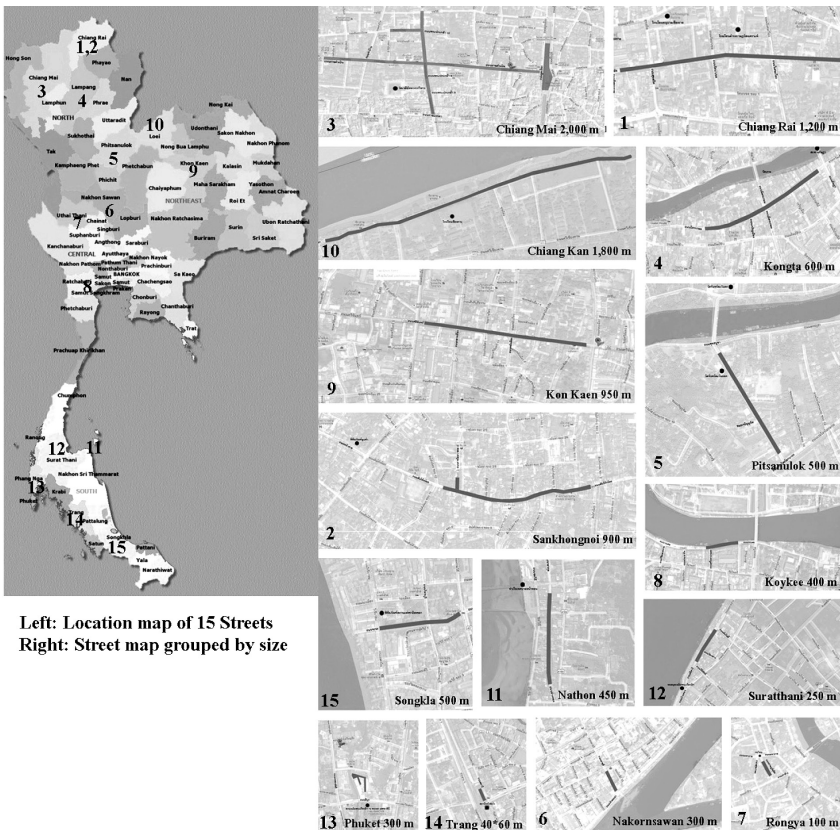
ถนนคนเดินแบบตลาดนัดในเมืองของไทย

บทความนี้มุ่งค้นหาลักษณะเฉพาะของถนนคนเดินแบบตลาดนัด และอธิบายการใช้พื้นที่สาธารณะเป็นถนนคนเดิน ตลอดจนพลวัตความเปลี่ยนแปลงของการใช้พื้นที่สาธารณะในเมืองของไทย (Oranratmanee, 2012) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ คัดเลือกพื้นที่ศึกษาจากถนนคนเดิน 15 สายจากที่มีอยู่ในปัจจุบันมากถึง 30 แห่งทั่วประเทศ ประกอบด้วย ถนนคนเดินเชียงราย ถนนคนเดินสันโค้งน้อยเชียงราย ถนนคนเดินเชียงใหม่ ถนนคนเดินลำปาง ถนนคนเดินพิษณุโลก ถนนคนเดินราชบุรี ถนนคนเดินอุทัยธานี ถนนคนเดินนครสวรรค์ ถนนคนเดินขอนแก่น ถนนคนเดินเชียงคาน ถนนคนเดินภูเก็ต ถนนคนเดินตรัง ถนนคนเดินสุราษฎร์ ถนนคนเดินหน้าทอนเกาะสมุย และถนนคนเดินสงขลา (ดังภาพที่ 1) การเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ศึกษาใช้การสังเกต สัมภาษณ์และสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง 4 กลุ่ม ได้แก่ คนในชุมชน ผู้ค้า คนเดิน และทีมงานบริหารจัดการ แล้วนำผลมาวิเคราะห์เนื้อหา เข้ารหัสข้อมูล เชื่อมโยงระหว่าง

กรณีศึกษา เพื่อสร้างแนวคิดและสรุปผลวิจัยตามวัตถุประสงค์และเชื่อมโยงสู่บริบทวิชาการและบริบทสังคมที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ในพื้นที่ศึกษาพบว่า การจัดกิจกรรมติดตลาดบนถนนในรูปแบบถนนคนเดินของไทยเริ่มมีมานานแล้ว แต่อาจไม่ได้ถูกเรียกเป็นถนนคนเดินอย่างในปัจจุบัน คำว่า ถนนคนเดิน เพิ่งมีปรากฏและเรียกขานจนติดปากในสังคมไทยมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2545 โดยใช้เรียกกิจกรรมการปิดถนนตามแผนพัฒนาเมืองนำอยู่ในช่วงต้นของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ที่จัดให้มีขึ้นในเมืองหลักของไทยในภาคต่างๆ โดยมีเป้าหมายพื้นฐานของการปิดถนนเพื่อจัดกิจกรรมผสมผสานไว้ 3 ประการ คือ ลดมลพิษ ประหยัดพลังงาน และส่งเสริมการท่องเที่ยว

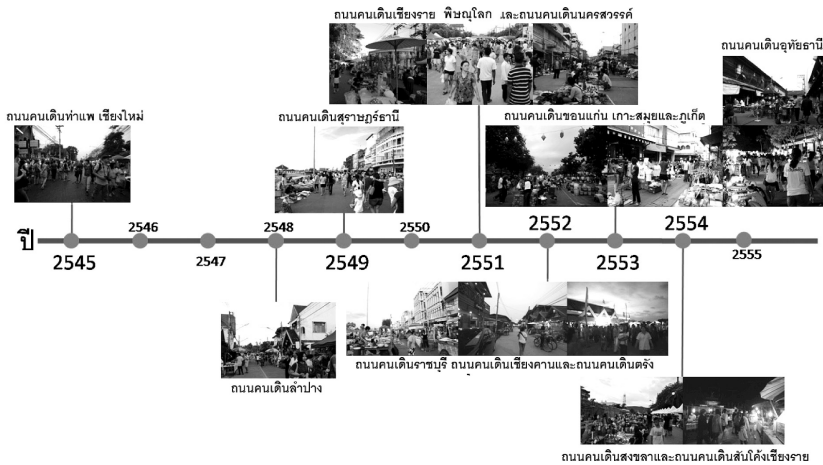
ระยะแรกของการพัฒนาถนนคนเดิน อยู่ระหว่าง พ.ศ. 2545-2546 บนถนนสำคัญๆ ในเมืองน่านรอง คือ ถนนสีลม กรุงเทพฯ และถนนคนเดินท่าแพ จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนมากจัดในทุกวันหยุด เวลาแดดร่มลมตกตั้งแต่ช่วงเย็นถึงกลางคืน ถนนคนเดินสีลมได้จัดเพียงครั้งเดียวแล้วหยุดไป ส่วนถนนคนเดินท่าแพเมืองเชียงใหม่ได้ดำเนินการมาจนปัจจุบัน โดยย้ายมายังถนนราชดำเนิน และขยายต่อเนื่องมายังถนนเชื่อมต่อกันในสี่แยกกลางเวียงเชียงใหม่ จนรู้จักกันดีในชื่อถนนคนเดินเชียงใหม่ มีความยาวกว่า 2 กิโลเมตร และเป็นการจัดการถนนคนเดินที่มีระยะทางและระยะเวลาพัฒนาที่ยาวนานที่สุดในประเทศไทย รูปแบบถนนคนเดินในเชียงใหม่ยังถูกขยายผลต่อไปยังย่านการค้าอื่นของเมืองเชียงใหม่ อาทิ ถนนคนเดินวัวลาย ถนนคนเดินสันกำแพงในทุกวันเสาร์ และถนนคนเดินชุมชน เช่น ถนนคนเดินต้นเปาในวันอาทิตย์

ภาพที่ 1 แสดงพื้นที่ศึกษาถนนคนเดิน 15 สาย

การเติบโตของถนนคนเดินในปัจจุบันไปในจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศถูกกระตุ้นโดยภาครัฐและการเรียกร้องของเอกชนให้มีถนนคนเดินในเมืองหลายเมืองของไทย เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจและส่งเสริมการท่องเที่ยว จากการศึกษพบว่า ถนนคนเดินสะท้อนวิวัฒนาการของพื้นที่สาธารณะเดิมที่เคยเป็นย่านคนเดิน เมื่อแนวคิดการใช้ถนนเพื่อกิจสาธารณะแพร่หลายในสังคมไทย ถนนคนเดินจึงเกิดขึ้นจากการทำตามอย่างกันมา จนเกิดเป็นรูปแบบพื้นฐานที่คล้ายคลึงกัน คือ ปิดถนนให้คนเดินเป็นบางวันบางเวลา ถนนคนเดินมีพัฒนาการในพื้นที่ศึกษามีพัฒนาการดังภาพที่ 2

โดยมีปัจจัยสนับสนุน คือ เศรษฐกิจของเมือง ปริมาณการท่องเที่ยว และทุนทางวัฒนธรรมการติดตลาดในแต่ละภาค ตลอดจนความสัมพันธ์ของถนนกับบริบทของเมือง ที่ถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จของถนนคนเดิน

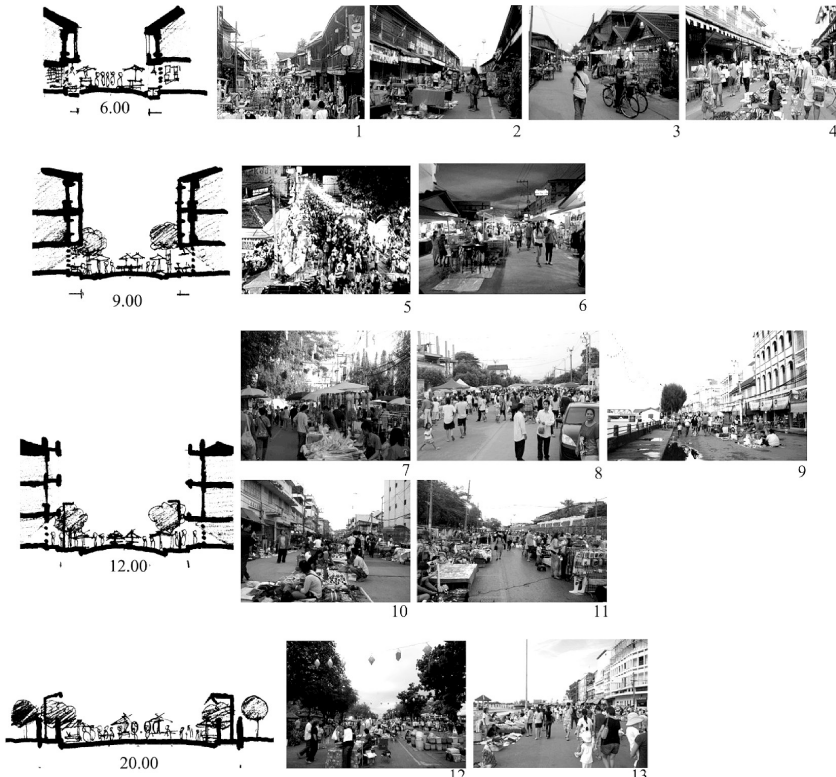
ภาพที่ 2 แสดงลำดับของพัฒนาการถนนคนเดินในพื้นที่ศึกษา

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามบนถนนคนเดิน 15 สาย พบว่า ถนนคนเดินแบ่งได้เป็นหลายขนาด (ดังตารางที่ 1) ได้แก่ ถนนคนเดินขนาดใหญ่ พบตามเมืองใหญ่ที่เศรษฐกิจดี คนมีกำลังซื้อสูง และปริมาณนักท่องเที่ยวมีมาก ประกอบด้วย ถนนคนเดินเชียงราย เชียงใหม่ ขอนแก่น และเชียงคาน ถนนคนเดินขนาดกลาง พบได้ตามเมืองหลักหรือรองของภาคที่เศรษฐกิจดี คนมีกำลังซื้อ และมีนักท่องเที่ยวพอสมควร ได้แก่ ถนนคนเดินพิชญโลก นครสวรรค์ ราชบุรี สุราษฎร์ธานี และสงขลา ถนนคนเดินระดับชุมชนเกิดจากการต้องการของชุมชน โดยอาจอยู่ในเมืองใหญ่ รองหรือเล็กก็ได้ ประกอบด้วย ถนนคนเดินสันโด่งน้อย กาดกอกดำ เชียงคาน และหน้าทอน ส่วนถนนคนเดินเครือข่ายรัฐร่วมกับเอกชน ถือเป็นการทำตลาดนัดโดยใช้ชื่อถนนคนเดินเป็นสื่อประชาสัมพันธ์ โดยอาจเกิดบนลานหรือที่ว่างของเอกชนหรือรัฐและประสานความร่วมมือ เช่น ถนนคนเดินภูเก็ต และสถานีคนเดินตรัง เป็นต้น

ตารางที่ 1 ตารางสรุปเปรียบเทียบชื่อถนน ลักษณะย่าน วันเวลา และขนาดถนนในพื้นที่ศึกษา

ถนนคนเดิน	ชื่อถนน	ลักษณะย่าน	วัน-เวลา	กว้าง/ยาว	จำนวนคน/วัน
1. กาดเจียงฮาย รำลึก	ถนนชนาลัย อำเภอเมือง	ย่านตลาด/ สถานราชการ	ทุกวันเสาร์ 16.00-24.00 น.	15 เมตร 1,200 เมตร	30,000-60,000
2. ถนนคนม่วน สันโค้งน้อย	ถนนสันโค้งน้อย อำเภอเมือง	ย่านการค้า ชุมชน	ทุกวันอาทิตย์ 16.00-23.00 น.	9 เมตร 900 เมตร	10,000-15,000
3. ถนนคนเดิน เมืองเชียงใหม่	ถนนราชดำเนิน ถนนพระปกเกล้า	ย่านการค้า กลางเมือง	ทุกวันอาทิตย์ 16.00-22.00 น.	9 เมตร 2,000 เมตร	50,000-90,000
4. กาดกองต้า	ถนนตลาดเก่า อำเภอเมือง	ย่านตลาด กองต้า/ชุมชน	ทุกวัน เสาร์-อาทิตย์ 16.00-22.00 น.	6 เมตร 600 เมตร	10,000-15,000
5. ถนนคนเดิน เมืองพิษณุโลก	ถนนสังฆบูชา อำเภอเมือง	ย่านตลาด/ สถานราชการ	ทุกวันเสาร์ 16.00-24.00 น.	12 เมตร 500 เมตร	10,000-15,000
6. ถนนคนเดิน โคยกีราชบุรี	ถนนวรเดช อำเภอเมือง	ย่านตลาดเก่า/ ริมน้ำแม่กลอง	ทุกวัน เสาร์-อาทิตย์ 16.00-22.00 น.	12 เมตร 400 เมตร	5,000-9,000
7. ตรอกโรงยา อุทัยธานี	ถนนราษฎร์อุทิศ อำเภอเมือง	ย่านชุมชน การค้า	ทุกวันเสาร์ 15.00-20.00 น.	6 เมตร 100 เมตร	3,000-8,000
8. ถนนคนเดิน นครสวรรค์	ซอยศรีไกรลาส อำเภอเมือง	ย่านการค้า ชุมชน	ทุกวันเสาร์ 17.00-23.00 น.	12 เมตร 300 เมตร	9,000-12,000
9. ถนนคนเดิน ขอนแก่น	ถนนหน้าศูนย์ ราชการ	ย่านสถาน ราชการ	ทุกวันเสาร์ 17.00-24.00 น.	20 เมตร 950 เมตร	20,000-45,000
10. ถนนคนเดิน ชายโขง เขียงคาน เลย์	ถนนชายโขง อำเภอเขียงคาน	ย่านการค้า/ ชุมชนริมน้ำโขง	ทุกวัน 17.00-24.00 น.	6 เมตร 1,800 เมตร	9,000-45,000
11. ตลาดปล่อย ของ ภูเก็ต	ถนนตีบูกัดใหม่ บริเวณลานเพลิน	ย่านท่องเที่ยว ลานกิจกรรม	ทุกวัน พฤหัสบดี-ศุกร์ 16.00-22.00 น.	8 เมตร 300 เมตร	8,000-10,000
12. สถานีคนเดิน ตรัง	ลานจอดรถ สถานีรถไฟ	ย่านสถานีรถไฟ	ทุกวันเสาร์ 17.30-22.00 น.	ลานขนาด 40*60 เมตร	5,000-8,000
13. ถนนคนเดิน สุราษฎร์ธานี	ถนนศรีตาปี	ย่านการค้า ชุมชน	ทุกวันเสาร์ 16.00-22.00 น.	18 เมตร 250 เมตร	5,000-8,000
14. ถนนคนเดิน หน้าทอน เกาะสมุย	ถนนสายกลาง	ย่านการค้า/ ชุมชน	ทุกวันเสาร์ 15.00-22.00 น.	6 เมตร 450 เมตร	5,000-8,000
15. ถนนคนเดิน สงขลาแต่แรก	ถนนจะนะ	ย่านการค้า/ ส่วนราชการ	ทุกวันศุกร์-เสาร์ 16.00-22.00 น.	12 เมตร 500 เมตร	10,000-20,000

การสำรวจที่ตั้งถนนคนเดินที่สัมพันธ์กับบริบทย่านและเมือง พบว่า ถนนคนเดินตั้งอยู่ในย่านประวัติศาสตร์ ย่านเมืองเก่า ย่านเมืองอนุรักษ์ ย่านการค้า ย่านตลาด ย่านริมน้ำและที่โล่งว่าง ย่านขนส่ง ตลอดจนย่านใหม่และแหล่งวัยรุ่น ตามลำดับ แสดงให้เห็นว่า ถนนคนเดินสัมพันธ์กับย่านและบริบทเมืองที่กล่าวไว้ในวรรณกรรม อีกทั้งองค์ประกอบกายภาพของถนนมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมบรรยากาศถนนคนเดินเป็นอย่างมาก จากที่สำรวจพบว่า ถนนคนเดินส่วนมากมีสภาพผิวถนนเหมาะสม แต่ต่างกันที่ขนาดความกว้าง ระยะร่นของอาคารจากถนน ตลอดจนสถาปัตยกรรมสองข้างถนน

ภาพที่ 3 แสดงขนาดและบรรยากาศถนนที่มีผลต่อบรรยากาศถนนคนเดิน

ภาพที่ 3 แสดงขนาดถนน อาคารข้างทางและบรรยากาศที่ต่างกันไป จะเห็นว่าถนนที่แคบ เล็ก คดเคี้ยว ระยะร่นน้อย และมีบริบทรอบข้างมาก ทำให้ถนนดูอบอุ่น ใกล้ชิด มีเอกลักษณ์ของตัวเองที่ชัดเจน และสร้างเคลื่อนไหวได้ง่าย เหมาะจะเป็นถนนคนเดินในระดับชุมชน แต่ก็มีข้อเสียเรื่องความคับแคบ พื้นที่ไม่พอแก่การจัดวางพื้นที่ค้าขายและเดิน การเข้าออกยาก ที่จอดรถไม่เพียงพอ และจัดภูมิทัศน์และร่มเงาได้น้อย โดยเฉพาะในวันที่คนมามาก ส่วนถนนหน้ากว้างพอเหมาะ ประกอบกับมีสภาพภูมิประเทศสวยงาม อยู่ในระยะใกล้ตา มีพื้นที่เปิดโล่ง ดัดน้ำหรือเปิดสู่ลานหรือที่สาธารณะข้างเคียง จะมีข้อดีที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอยู่ในระยะใกล้พอจะเป็นฉากหลังให้แก่ถนนคนเดิน ไม่คับแคบอัดอัด สามารถจัดวางพื้นที่ค้าขาย เดิน กิจกรรมได้พอเหมาะ ตลอดจนจัดการการเข้าออกและที่จอดรถได้ดี ในขณะที่ถนนหน้ากว้างมาก หรือลานเมืองอาจมีข้อดีเรื่องความกว้างขวาง โล่งสบาย จัดพื้นที่ค้าขายและกิจกรรมได้มาก แต่ก็มีข้อเสียที่การขาดฉากหลังที่ดี ทำให้ถนนคนเดินขาดอัตลักษณ์ กล่าวโดยสรุป ถนนคนเดินเป็นการใช้พื้นที่สาธารณะโดยไม่จำกัดเฉพาะแต่ถนนที่คนเดินและทำกิจกรรมเท่านั้น แต่ยังใช้องค์ประกอบทั้งหมดของถนนและพื้นที่ข้างเคียง ไม่ว่าจะเป็นอาคาร บ้านเรือน ต้นไม้ ลาน ศาลา สถานที่เปิดโล่ง แม่น้ำ ตรอก ซอย ที่เชื่อมต่อกันไป องค์กรประกอบเหล่านี้เป็นทั้งฉากหลัง เป็นช่องทางเข้าออกและจอดรถ เป็นกระเปาะโล่งที่คนจะขยายขอบเขตการเดินทางออกไปเพื่อปรับเปลี่ยนบรรยากาศ ก่อนจะกลับเข้ามาเดินบนพื้นที่ทางเดินหลักอีกครั้ง ซึ่งหากพิจารณาแล้ว องค์ประกอบเหล่านี้มีอยู่มากมายในบริบทเมืองของไทย

ผลการศึกษาเรื่องการจัดวางและใช้พื้นที่ทำให้พบข้อมูลสำคัญยืนยันความเป็นตลาดนัด ที่ซ่อนทับอยู่บนถนนคนเดินอย่างชัดเจน การประเมินพื้นที่กายภาพพบความคล้ายคลึงกันว่า กว่าร้อยละ 75 ของพื้นที่ที่ไม่ใช่ทางสัญจรเป็นพื้นที่แผงค้า โดยมีจำนวนแผงค้าไปตามขนาดพื้นที่ถนนคนเดินที่มีอยู่ โดยพบว่า มีร้านค้าตั้งแต่หลักร้อยไปถึงหลักพัน มีทั้งที่ไม่เก็บค่าแผงค้าและที่เก็บในอัตราต่างกันไปตามแนวคิดและระบบจัดการ การจัดวางแผงค้าบนถนนคนเดินยังถูกแบ่งไว้ไม่ต่างจากการแบ่งส่วน (Zone) ของตลาดนัด โดยเฉพาะการแบ่งตามประเภทสินค้า ที่ประกอบด้วย พื้นที่ขายอาหารที่ถือเป็นพื้นที่หลักที่คนชื่นชอบ โดยเฉพาะ

อาหารพื้นเมือง รองลงมาคือ กลุ่มสินค้าเฉพาะอย่างที่ส่งเสริมแนวทางและภาพลักษณ์ของถนนคนเดิน อาทิ สินค้าพื้นเมือง สินค้า OTOP สินค้ารักษ์สิ่งแวดล้อม ของทำมือ ของสะสม ของแปลกหายาก โดยถูกจัดไว้ในพื้นที่ทำเลดี เช่น ทางเข้า ไกล่ลลานกลาง ส่วนสินค้าอุปโภคบริโภคจะถูกจำกัดปริมาณและจัดวางในพื้นที่รองลงมา เช่น ปลายทาง เพราะสินค้าเหล่านี้ไม่ส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นมากนัก

นอกจากนี้ ขนาดพื้นที่แผงค้า อีกทั้งลักษณะการจัดวางแผงของผู้ค้าก็คล้ายตลาดนัด คือ เป็นแบบแบกะดินหรือลอยจากพื้นไม่มากนัก ประกอบการแขวนโครงอย่างง่ายด้วยร่มและแผงตาราง หากพิจารณาที่ตัวผู้ค้าเอง ก็เป็นกลุ่มผู้ค้าหมุนเวียนของตลาดนัดถนนคนเดินในลักษณะเวียนไปหลายๆ ที่ ไม่ต่างจากเครือข่ายตลาดนัดอื่น และเมื่อพิจารณาร่วมกับกติกา ระเบียบผู้ค้า วิธีการเก็บค่าธรรมเนียม สังเกตบรรยากาศการเปิดถนน จับบองพื้นที่ของผู้ค้าจร การตั้งแผง การจัดวางสินค้า การเดินเก็บค่าธรรมเนียม ตลอดจนการถกเถียงกันระหว่างผู้ค้าในเรื่องต่างๆ จะพบว่า เป็นบรรยากาศเดียวกันกับการติดตลาดนัด

อย่างไรก็ตาม การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างและการสำรวจบรรยากาศดังตัวอย่างในภาพที่ 4 ได้พบว่า ถนนคนเดินไม่ได้เหมือนกับตลาดนัดเสียทีเดียว แต่คนเห็นว่าถนนคนเดินเป็นพื้นที่อรรถประโยชน์ที่มีมากกว่าการค้าขาย ทั้งยังแตกต่างที่มีการควบคุมกำกับดูแลให้เป็นไปตามที่ประชาคมเมืองต้องการ ถนนคนเดินแม้มีกายภาพคล้ายตลาดนัด แต่ก็มีบรรยากาศเฉพาะ มีแนวคิดแนวทางที่สร้างสรรค์ และเป็นพื้นที่แห่งโอกาสที่คนหลายกลุ่มจะเข้ามาทำมาหากิน จับบาย ของพื้นบ้าน ของทำมือ ของแปลก ในราคาไม่แพง เป็นพื้นที่ผ่อนคลาย เปลี่ยนบรรยากาศจากวันทำงานที่จำเจและน่าเบื่อมาสู่วรรยากาศสบายและไม่มีพิธีรีตองมาก ถนนคนเดินยังเป็นพื้นที่แสดงออก พบปะสังสรรค์และมีปฏิสัมพันธ์ของคนต่างกลุ่ม ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ปัจจุบันได้เลือนหายไป ทั้งเชิงกายภาพ หน้าที่และบทบาท

ภาพที่ 4 บรรยากาศการค้าและกิจกรรมที่เป็นอัตลักษณ์

ประเด็นการเมืองและการบริหารจัดการถือเป็นหัวใจสำคัญของถนนคนเดิน การศึกษาเบื้องหลังของการทำถนนคนเดินพบว่า ถนนคนเดินเกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่ม ไข่กลไกในการบริหารจัดการและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่หลากหลาย ถนนคนเดินไม่ว่ระดับได้ล้นเกิดจากเครือข่ายความร่วมมือโดยไล่ระดับจากระดับเมืองที่มีเทศบาลเป็นแกนหลัก ระดับชุมชนมีกรรมการชุมชนเป็นแกนหลัก และระดับรัฐร่วมเอกชนที่มีกลุ่มเครือข่ายร่วมกันดำเนินงาน ภาตึการทำงานเหล่านี้ประสานความร่วมมือกัน ในขณะที่เดียวกันก็มีการคานอำนาจและผลประโยชน์ระหว่างกัน ความราบรื่นของระบบบริหารอยู่ที่ความกลมเกลียวกันของกลุ่มทำงานที่ไม่ยึดผลประโยชน์มากจนเกินไป

ถนนคนเดินเกี่ยวข้องกับกลุ่มคนหลักๆ 4 กลุ่ม คือ ชุมชนเจ้าของพื้นที่ ผู้ค้าคนเดิน และผู้บริหารจัดการ ซึ่งมีความต้องการไม่เหมือนกัน การทำความเข้าใจกันในเบื้องต้นแรกถือเป็นกลไกสำคัญที่สุด รองลงมา คือ การจัดระบบควบคุมที่เหมาะสม

และยอมรับได้โดยทุกฝ่าย ถนนคนเดินในพื้นที่ศึกษาแม้เปิดช่วงเวลา 6-8 ชั่วโมง คล้ายกัน แต่ใช้คนควบคุมดูแลพื้นที่ต่างกัน ถนนคนเดินระดับเมือง บริหารโดยเทศบาล มักมีกำลังคนมาก ตั้งแต่ 10-100 คนตามขนาดถนน จำนวนผู้ค้าและคนเดิน ถนนคนเดินระดับชุมชนมักไม่มีการจัดคนมาดูแล แต่ใช้การช่วยกันคนละไม้ละมือ และไม่สร้างปัญหา ส่วนถนนคนเดินเอกชนมักใช้พนักงานแค่เพียง 2-3 คนต่อครั้ง รายรับของผู้ดำเนินการถนนคนเดินหลักๆ มาจากค่าธรรมเนียมผู้ค้า โดยเก็บได้ในหลักพันถึงหลักเกือบบแสนบาท ตามจำนวนผู้ค้าและอัตราเรียกเก็บ รายรับที่ได้นำมาจ่ายเป็นค่าล่วงเวลาลูกจ้าง ค่าไฟฟ้า และค่าเบ็ดเตล็ด ถนนคนเดินขนาดใหญ่ มักมีรายรับเหลือเก็บเข้าเทศบาลเป็นรายได้หน่วยงานด้วย

การจัดการถนนคนเดินมักมีกติกากำหนดชัดเจนโดยเฉพาะกติกาศผู้ค้า เกี่ยวกับการค้าขาย การขาด การลา การห้ามเช่าช่วง การห้ามทะเลาะวิวาท ห้ามขายของมีเนมา การทำเสียงรบกวน การขอความร่วมมือจากคนเดินเรื่องการตีมีของมีเนมา การประพฤติตนให้เหมาะสมตามวัฒนธรรมไทย การรักษาความสะอาด และกำจัดขยะมูลฝอย การอำนวยความสะดวกคนในชุมชนเรื่องการเข้าออกที่พักอาศัย และการอำนวยความสะดวกผู้มาใช้พื้นที่เรื่องที่จอดรถ แม้มีกติกาและทางแก้ไขมีชัดเจนแต่ปัญหาในการดำเนินการถนนคนเดินก็มีอยู่เป็นประจำ ทั้งเรื่องจุกจิกของการดูแลคนหมู่มากที่ต่างจิตต่างใจ ไปจนถึงเรื่องเงินและผลประโยชน์ ตลอดจนการเมืองท้องถิ่นและพ่อค้ามาเฟีย การจัดการถนนคนเดินจึงต้องเกาะติดสถานการณ์ ไม่สามารถละทิ้งได้

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การพัฒนาถนนคนเดินไทยจากถนนคนเดินสี่ลมที่เป็นสายแรกในปี พ.ศ. 2545 มาจนครบ 10 ปีในปัจจุบัน ยังคงได้รับความนิยมต่อเนื่อง และมีการใช้งานสม่ำเสมอ ไม่ต่างจากตลาดนัดที่ติดแล้ว ตลอดช่วงเวลาที่ผ่านม ถนนคนเดินมีวิวัฒนาการของการใช้พื้นที่สาธารณะตลอดจนโครงข่ายพื้นที่สาธารณะที่เชื่อมต่อจากถนนคนเดิน เช่น ลานกิจกรรม วัด และที่จอดรถอย่างน่าสนใจ ถนนคนเดินไทยมีแบบแผนที่ทำตามกันมาจึงมีรูปแบบการจัดวางพื้นที่และบริหารจัดการคล้ายๆ กัน ถนนคนเดินระดับเมืองมักอ้างอิงจากถนนคนเดินเชียงใหม่ ถนนคนเดินเชียงราย ในขณะที่ถนนคนเดินระดับชุมชนมักอ้างอิงจากถนนคนเดินขนาดเล็ก

เช่น ปาย เชียงคาน กาดกองต้า ตลอดจนการพัฒนารูปแบบของตนเอง เช่น ตรอกโรงยา การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทำให้ถนนคนเดินไทยมีลักษณะร่วมของถนนคนเดินแบบตลาดนัดผานกักรกรรม แต่ขณะเดียวกันก็มีความแตกต่างเชิงขนาดและอัตลักษณ์ท้องถิ่นจากบริบทที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น

พลวัตความเปลี่ยนแปลงของการใช้พื้นที่สาธารณะในเมืองของไทย

ถนนคนเดินเกิดขึ้นจากนโยบายภาครัฐเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ขณะเดียวกันก็เป็นความต้องการของคนในเมืองที่ต้องการให้มีถนนคนเดินเพื่อสร้างพื้นที่สาธารณะเมือง ทำให้มีถนนคนเดินเกิดขึ้นทั่วประเทศ ผลการศึกษาถนนคนเดิน 15 สายพบว่า ถนนคนเดินเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเป็นอันดับแรก และมีกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชน และสร้างเสริมสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นอันดับรองลงมา โดยพบว่า มีความเกี่ยวข้องค่อนข้างน้อยกับการส่งเสริมสุขภาพ ตลอดจนสิทธิและเสรีภาพของคนเดินเท้า ซึ่งเป็นประเด็นหลักที่ถนนคนเดินในโลกตะวันตก เน้นย้ำตลอดมาแต่ถนนคนเดินในไทยกลับมองข้าม จึงนับเป็นเรื่องสำคัญที่ควรได้รับการส่งเสริมมากขึ้น

หากพิจารณาลักษณะของถนนคนเดินในเมืองของไทย เราพบความสัมพันธ์คล้อยกับนิยามของพื้นที่สาธารณะในวรรณกรรมตะวันตก ในขณะเดียวกันถนนคนเดินได้แสดงลักษณะสำคัญของพื้นที่สาธารณะตะวันออกหลายประการ เราอาจกล่าวได้ว่า การเกิดขึ้นของถนนคนเดินเป็นกระบวนการทางสังคมของการ “สร้างและรื้อฟื้นพื้นที่ถนนให้กลับมาเป็นพื้นที่สาธารณะโดยใช้รูปแบบตลาดนัดที่คนชื่นชอบและสอดแทรกกิจกรรมและวิถีชีวิตที่เป็นที่ต้องการของคนรุ่นใหม่ โดยเสริมเรื่องราวประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมของเมืองเข้าไป” ถนนคนเดินจึงเป็นพื้นที่สาธารณะที่เปลี่ยนความจำของถนนและสภาพแวดล้อมไปสู่ความเคลื่อนไหว ชีวิตชีวา และการสร้างความหมายแก่สถานที่

ถนนคนเดินยังสะท้อนประเด็นพื้นที่สาธารณะสำหรับคนทุกชนชั้น โดยเฉพาะกลุ่มผู้ค้าเร่ มือใหม่ มือสมัครเล่น ผู้ผลิตรายย่อย นักเรียน นักศึกษา

ตลอดจนผู้แสวงหาเวทีสาธารณะเพื่อแสดงความสามารถของตนเอง คนกลุ่มเหล่านี้ล้วนต้องการการเปิดพื้นที่และโอกาส โดยเฉพาะจากภาครัฐและประชาคม ถนนคนเดินเปลี่ยนภาพของเทศกาลใส่จ๊ับแม่ค้า กลายเป็นความกลมเกลียวด้วยวิถีจัดระเบียบพื้นที่และเวลาค้าขายของภาคการค้าที่ไม่เป็นทางการด้วยระบบและค่าธรรมเนียมที่ตรงไปตรงมา

ถนนคนเดินยังได้ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของการใช้พื้นที่สาธารณะไปสู่การส่งเสริมเดินเท้าในเมืองที่แตกต่างกันระหว่างแนวคิดตะวันตกและตะวันออก แนวคิดตะวันตกเน้นการพัฒนาเชิงระบบถาวร ในขณะที่เมืองตะวันออกมีข้อจำกัดหลายประการที่ทำให้พัฒนาไปได้ในเชิงกิจกรรมชั่วคราวไปตามเวลาและสถานที่ ถนนคนเดินของไทยเป็นรูปแบบหนึ่งของการส่งเสริมการเดินเท้า โดยไม่ได้หมายถึงการปิดถนนให้คนเดินอย่างถาวรเสมอไป เพราะถนนคนเดินแบบเปิดปิดบางเวลาเพื่อทำกิจกรรมรายครั้งมีมานานแล้วและยังคงมีอยู่ในเมืองทั่วโลก อีกทั้งถนนนับเป็นโครงข่ายพื้นที่สาธารณะที่ใหญ่ที่สุดของเมือง การทำกิจกรรมบนถนนเป็นบางโอกาสจึงถือการปลดปล่อยและการใช้งานอเนกประสงค์ของพื้นที่ที่สาธารณะ นักวิชาการทั้งตะวันตกและตะวันออกยังตั้งข้อสังเกตว่าการใช้ถนนเป็นพื้นที่สาธารณะเป็นเสน่ห์ของเมืองในเอเชีย เพราะถนนทำหน้าที่เชิงกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม จากชีวิตของถนนในเอเชียสะท้อนวัฒนธรรมเครือญาติที่ชื่นชอบการมาอยู่และผ่อนคลายร่วมกัน นอกจากนี้ ความเป็นตลาดนัดมีแนวคิดสัมพันธ์กับแนวคิดของถนนคนเดิน เพราะการติดตลาดบนถนนเปลี่ยนแบบแผนการใช้พื้นที่สาธารณะ สร้างความแตกต่างและความหมายใหม่แก่พื้นที่ตลาดมีลักษณะสำคัญ คือ เป็นที่พบปะทางสังคมที่สามารถเชื่อมโยงคนต่างกลุ่มต่างชาติพันธุ์ ต่างวัฒนธรรมที่พื้นที่ประชาคมรูปแบบอื่นทำไม่ได้

แม้ถนนคนเดินมีทั้งลักษณะคล้ายกับตลาดนัดหลายประการ แต่ความแตกต่างของถนนคนเดินกับตลาดนัด คือ ถนนคนเดินผนวกและผสานกิจกรรมที่มีอัตลักษณ์ของชุมชนและเมือง ถนนคนเดินใช้ถนนอันเป็นฉากเล่าเรื่องเมืองในเชิงประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม การจำลองภาพลักษณ์ถนนประวัติศาสตร์ที่ดี การจัดการแสดงพื้นบ้านที่ดี การส่งเสริมกิจกรรมสังคมผสมผสาน

แก่คนหลากหลาย หลายกลุ่ม หลายวัยก็ดี การส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมผ่านสินค้าและบริการต่างๆ ก็ดี นับเป็นความแตกต่างสำคัญที่ตลาดนัดทั่วไปไม่มี เราอาจกล่าวได้ว่า ถนนคนเดินเป็นการผลิตซ้ำของรูปแบบตลาดนัดบนถนนที่เป็นพื้นที่สาธารณะเมืองมาแต่เดิม สิ่งที่ถนนคนเดินสร้างแก่เมือง คือ อัตลักษณ์ของวิถีชีวิตเมืองที่สามารถขายเป็นมูลค่าเพิ่มทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่ง การดำรงอยู่ของถนนคนเดินสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจทุนนิยมของไทยในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม หากถนนคนเดินเน้นฐานทุนนิยมมากเกินไป อาจมีความเสี่ยงไปสู่การเป็นสินค้า เพื่อการบริโภคดังที่ได้กล่าวไว้ในวรรณกรรม

เมื่อผนวกผลวิจัยถนนคนเดินแบบตลาดนัดของไทยกับแนวคิดพื้นที่สาธารณะ การเดินเท้า ถนนคนเดิน และตลาดนัด ได้พบว่า ถนนคนเดินแบบตลาดนัดของไทยเป็นหนึ่งในการจัดวางและใช้พื้นที่สาธารณะเมืองให้สอดคล้องกับความต้องการและวิถีชีวิตชุมชน โดยสอดคล้องทั้งกับวรรณกรรมตะวันตกที่ยอมรับการรื้อฟื้นพื้นที่ที่มีอยู่ให้เป็นพื้นที่สาธารณะ และสอดคล้องกับการใช้พื้นที่สาธารณะตามวิถีสังคมไทยและสังคมตะวันออกที่มีมาแต่โบราณ ด้วยรูปแบบตลาดนัดที่นับเป็นพื้นที่สาธารณะทางเศรษฐกิจและสังคมที่เก่าแก่ เป็นที่ชื่นชอบมาจนปัจจุบันเมื่อถูกปรับโฉม เปลี่ยนชื่อ ผสานกิจกรรมตามรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนเข้าไปมากขึ้น ถนนคนเดินแบบตลาดนัดจึงดำรงอยู่เพื่อตอบโจทยปัญหาเมืองการขยายตัวทางกายภาพของเมือง จนพื้นที่ปฏิสัมพันธ์สังคมลดลงหรือเปลี่ยนบทบาทไป คนในเมืองจึงแสวงหาพื้นที่สาธารณะที่ยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนเพื่อรื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้นใหม่ ผ่านพื้นที่สาธารณะ คือ ถนนและตลาดที่ถูกผสมผสานไว้ด้วยกัน

องค์ความรู้จากวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึงมิติความเชื่อมโยงที่ซ่อนอยู่ในถนนคนเดินไทยที่ไม่เหมือนของสังคมตะวันตก อันนำมาซึ่งความเข้าใจในปรากฏการณ์สังคมของการใช้พื้นที่สาธารณะของสังคมตะวันออกมีความเฉพาะตัว ข้อมูลจากภาคสนามถนนคนเดินทั้งสิ้น 15 สาย ที่ยังไม่มีกรรวบรวมมาก่อน ทำให้ได้องค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้เป็นฐานในการพัฒนาถนนคนเดิน ตลอดจนพื้นที่สาธารณะของไทย

ทั้งในระดับชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนระดับนโยบายเมืองและประเทศ เพื่อให้พื้นที่สาธารณะเมืองได้รับการใช้งานมากที่สุด ทั้งยังสามารถปรับใช้กับเมืองที่มีรากฐานคล้ายกันด้วย

บทส่งท้าย

ถนนคนเดินไทยเกิดจากนโยบายจากบนลงล่าง (Top down) และเมื่อพัฒนาเรื่อยมาก็ได้มีการเรียกร้องจากภาคประชาชนให้มีถนนคนเดิน ถือเป็น การเปลี่ยนกระบวนการแบบล่างขึ้นบน (Bottom up) และนับเป็นสัญญาณที่ดีของการสร้างพื้นที่สาธารณะเมืองในปัจจุบัน แต่การดำเนินการถนนคนเดินไทยยังขาดความนิ่ง อีกทั้งมีแนวโน้มแปรเปลี่ยนไปตามการส่งเสริม จึงเป็นคำถามที่น่าคิดว่า ถนนคนเดินจะดำรงอยู่ไปเพื่อทำหน้าที่พื้นที่สาธารณะแก่เมืองได้อีกนานหรือไม่ เพียงใด

ตัวอย่างจากภาคสนามได้แสดงให้เห็นว่า ถนนคนเดินหลายแห่ง เช่น เชียงใหม่ เชียงราย ขอนแก่น และสงขลา สามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งที่ ประชาสัมพันธ์น้อยลงกว่าเดิม ในขณะที่ถนนคนเดินบางแห่งมีความกว้างตัวตาม การท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก เช่น ถนนคนเดินชาโยียง เชียงคาน มีคนเดินต่างกัน มากกว่าสิบเท่าตัวระหว่างช่วงมีและไม่มีนักท่องเที่ยว แต่ก็อยู่ได้ด้วยกร้าวเจ็ลย รายรับตลอดปี ถนนคนเดินราชบุรีตั้งอยู่บนถนนริมน้ำที่สวยงามมากที่สุดสายหนึ่งของไทย มีองค์ประกอบกายภาพสมบูรณ์แบบ แต่กลับปรับลดจำนวนวันที่ปิดถนนลง เพราะการเปลี่ยนนโยบายการจัดการถนนคนเดินของหน่วยงานท้องถิ่น ตลอดจน การเสื่อมความนิยมไปเพราะที่ตั้งไกลแหล่งท่องเที่ยว ขาดการประชาสัมพันธ์และ กิจกรรมเสริม ถนนคนเดินบางแห่งมีองค์ประกอบกายภาพถนนที่เหมาะสมแก่ การเป็นถนนคนเดิน ทั้งชุมชนมีความเข้มแข็งและมีความต้องการพื้นที่กิจกรรม สาธารณะ แต่ถนนคนเดินยังปิดตัวลงไป อาทิ ถนนคนเดินปากแพรก กาญจนบุรี เพราะไกลแหล่งท่องเที่ยวอื่นมีผลให้คนเดินและคนขายน้อยลง ตัวอย่างเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นว่า ถนนคนเดินยังเป็นกิจกรรมที่ไม่ยั่งยืน ดำเนินไปได้เท่าที่มี

การส่งเสริมประชาสัมพันธ์ อีกทั้งเมื่อสอบถามถึงการวางแผนพัฒนาถนนคนเดินเชิงโครงสร้างไปสู่ระบบการเดินเท้า พื้นที่คนเดิน พื้นที่สาธารณะที่ถาวรกว่าที่เป็นอยู่ ได้พบว่า ไม่มีแผนงานในเมืองใดในพื้นที่ศึกษาที่มุ่งไปสู่การสร้างพื้นที่การเดินเท้าที่ถาวรและเป็นระบบ ซึ่งเป็นประเด็นที่ท้าทายการดำรงอยู่ของถนนคนเดินที่ยั่งยืนในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

- Appleyard, Donald. (1987). **Public Street for Public Uses**. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Atipho, Kwansuang. (2005). **Lan Mauang Pua Cheevit Satharana Lae Tong Tin Na Yoo**. (In Thai) [Public Space for Public Life and Livable Communities]. Nation. 24 December 2005.
- Chaiboon, Kittikorn. (2006). *Talad and Withee Cheevit: Bot Samruat Baueng Ton Giew Gub Karn Suksa Raueng Talad Nai Sangkhom Thai*. (In Thai) [Market and Way of Life: Preliminary Survey on Studies about Markets in Thai Society]. In Somrak Chaisingkananont (Ed). **Talad Nai Cheevit Cheevit Nai Talad**. (In Thai) [Markets in Life, Life in Markets]. pp. 19-102. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.
- Chia, Lin Sien. (2003). **Southeast Asia Transformed. A Geography of Change**. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Crawford, Margaret. (1999). Blurring the Boundaries: Public Space and Private Life. In Chase J, Crawford M, and Kaliski J. (Eds). **Everyday Urbanism**. New York: Monacelli Press.
- Fraser, Nancy. (1990). Rethinking the Public Sphere: a Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. **Social Text No.25/26**, 56-80.

- Gehl, Jan. (2001). **Life between Buildings. Using Public Spaces**. 4th Ed. Copenhagen: The Danish Architectural Press.
- Habermas, Jergen. (1989). **The Structural Transformation of the Public Sphere: an Inquiry into a Category of Bourgeois Society**. Cambridge: MIT Press.
- Eawsriwong, Nithi. (2003). ***Pauen Tee Satharana Nai Sangkhom Thai***. (In Thai) [Public Space in Thai Society]. Matichon Daily. 10 November 2003.
- Jacobs, Jane. (1961). **The Death and Life of Great American Cities**. London: Penguin Books.
- McGee, Gary Terrence. (1967). **The Southeast Asian City: a Social Geography of the Primate Cities of Southeast Asia**. New York: Frederick A. Praeger.
- Moudon, Anne Vernez. (1987). **Public Streets for Public Use**. Portland : VNR.
- Oranratmanee, Rawiwan. (2012). ***Karn Chai Pauen Tee Satharana Pen Thanon Kon Dern Bab Talad Nad Nai Maung Kong Thai***. (In Thai) [The Use of Public Space for Walking Street in a Form of Flea Market in Thai Urban Cities]. Bangkok: Thailand Research Fund.
- Paksookcharown, Khaisri. (2008). ***Soi Lat Prayad Palang NGan: Pauen Tee Wang Satharana Khanad Lek - Pauen Tee Tang Sangkhom Khong Chumchon Thai***. (In Thai) [Energy Saving Shortcuts: Small Public Space-Small Social Space in Thai Communities]. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Tansukanun, Pranom. (2006). ***Kwam Mee Gab Kwam Pen Mauang Nai Siam***. (In Thai) [Paradoxical Siamese Cities]. **Journal of Mekong Societies**, 2(2), 81-102.

- Turner, Robyne S. (2002). The Politics of Design and Development in the Postmodern Downtown, **Journal of Urban Affairs**, 24(5), 533-548.
- Wallipodom, Srisak. (2011). ***Pattanakarn Tang Sangkom-Wattanatham Thai*** (In Thai) [Thai Socio-cultural Development]. Bangkok: Muangboran.
- Whyte, William Hollingsworth. (1976). **The Social Life of Small Urban Space**. Washington DC: Conservation Foundation.